

Araştırma Makalesi/ Research Article

Eski Mezopotamya'da Diş-Kurdu Miti ve Diş Hastalıklarına Karşı Uygulanan Tıbbi-Büyüsel Pratikler

Abdulğani Kaçar*

(ORCID: 0000-0001-8745-4758)

Makale Gönderim Tarihi
07.10.2024

Makale Kabul Tarihi
06.12.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Kaçar, A., "Eski Mezopotamya'da Diş-Kurdu Miti ve Diş Hastalıklarına Karşı Uygulanan Tıbbi-Büyüsel Pratikler", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/ Özel Sayı: Dr. Selma Pehlivan'a Armağan (2024): 2023-2049.

APA: Kaçar, A. (2024). Eski Mezopotamya'da Diş-Kurdu Miti ve Diş Hastalıklarına Karşı Uygulanan Tıbbi-Büyüsel Pratikler. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (Özel Sayı: Dr. Selma Pehlivan'a Armağan), 2023-2049.

Öz

İnsanlık tarihi, bir anlamda, insan türünün yaşamda karşılaştığı sorunları çözme mücadelesinin tarihidir. Bunların başında ise açlık ve hastalık gibi insanın hayatta kalmak için mutlaka çözmek zorunda olduğu sorunlar bulunmaktadır. Elimizdeki belgeler, insanların hastalıklarla hem tıbbi yöntemlerle hem de tıp bilgisinin yetersiz kaldığı durumlarda, büyü gibi metafizik yöntemlerle mücadele ettiğini ortaya koymaktadır. Bu makalenin amacı, eski insanların diş hastalıklarının kökenine dair düşüncelerini araştırmak ve Eski Mezopotamya'da diş ağrısı ya da diş çürümesine karşı hangi yöntemlerle mücadele edildiğini, bize ulaşan çivi yazılı metinlerin ve konu

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, ganikacar@artuklu.edu.tr.

Assist. Prof. Dr., Mardin Artuklu University, Faculty of Letters, Department of History, Turkey.

üzerinde çalışma yapan modern araştırmacıların bilimsel yayınları ışığında açıklamaktır. Bu makale, Eski Mezopotamya toplumlarında görölen “diş-kurdu” inanışı hakkında Türkiye’de yapılmış akademik bir çalışma olmadığı için bu boşluğu doldurmak üzere kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, konuyla ilgili Eski Mezopotamya uygarlıklarından kalan çiviyazılı tabletlerin modern dillere yapılmış çevirilerini Türkçeye çevirerek bu metinler ışığında konuyu anlaşılır bir bütüne dönüştürmeyi amaçladık. Makalemizin ana kaynağını, Babil’de bulunan fakat tarihlendirilmesinde zorluk yaşanan ve bugün British Museum’da sergilenen BM55547 numaralı “Kurtçuk Efsanesi” olarak adlandırılan bir metin oluşturmaktadır. Farklı yazarlar tarafından yapılan çevirilerini burada birleştirip Türkçeye çevirerek verdiğimiz metin, “diş-kurdunun kökeni, karakteri, neden insanların dişlerini yaşam alanı olarak seçtiği ve onu etkisiz hale getirmek için hangi tıbbi-büyüsel yöntemlerin uygulandığına dair birinci elden bir kaynak niteliğindedir. Bunun yanında, diş hastalıklarına karşı sadece tıbbi olarak ne tür müdahaleler yapıldığına dair, Geller’in Ancient Babylonian Medicine adlı kapsamlı eserinden ve yine, Towned, Pangas, Backsay, Steinert gibi modern yazarların çalışmalarında verdikleri diş-kurdunu etkisiz hale getirmek için uygulanan tıbbi ve büyülü yöntemlere dair başka çiviyazılı metinlerden faydalandık.

Anahtar Kelimeler: Eski Mezopotamya Tarihi, Hastalıklar, Tıp, Büyü, Diş Hastalıkları, Diş-Kurdu.

Toothworm Belief and Medical-Magical Practices against Dental Diseases in Ancient Mesopotamia

Abstract

The history of mankind on earth is, in a sense, the history of man's struggle to solve the problems of life. The most important of these are the problems that people have to solve in order to survive, such as hunger and disease. The documents we have show that diseases were fought both with primitive medical methods and, in cases where medical knowledge was insufficient, with metaphysical methods such as magic. In fact, the existing records on dental diseases, which are the subject of our study, show that ancient Mesopotamian societies used many methods, which we can call both medical and magical or medical-magical, to overcome this problem. The aim of this article is to explore the ancient people's thoughts about the origin of dental diseases and to explain the methods used to combat toothache or tooth decay in ancient Mesopotamia in the light of cuneiform texts. The main text we have on the toothworm belief in ancient Mesopotamia is a cuneiform text in the British Museum, number BM55547. It has not been identified as belonging to the Old, Middle or Neo-Babylonian periods. This text contains

important information about the origin of the toothworm belief, why the toothworm lives in human teeth and how to deal with it. Accordingly, the toothworm was dealt with either medico-magical or purely medical methods. In our study, these two methods are discussed under separate headings. In addition, some other cuneiform texts that have come down to us concerning the treatment of dental diseases exclusively by medical methods are also discussed in our study.

Keywords: Ancient Mesopotamia, Diseases, Medicine, Incantation, Dental Diseases, Tooth-Worm.

Giriş

Eski uygarlıklardan günümüze ulaşan yazılı metinlerin hatırı sayılır bir kısmını tıbbi kayıtlar oluşturmaktadır. Eski toplumlar, karşılaştıkları sağlık sorunlarını, hastalıkları daha çok bitkisel ilaçlar ve çeşitli bitkisel ve hayvansal içerikli kürlerle tedavi eden günümüzde “hekimlik” olarak adlandırılan yöntemle çözmeye çalışmışlardır. Dönemin tıp bilgisinin yetersiz kaldığı ve nedeni anlaşılamayan hastalıklarda mitoloji devreye sokulmuş ve bu rahatsızlıkların nedeni doğaüstü bir kökene dayandırılmıştır. Özellikle psikolojik rahatsızlıklar söz konusu olduğunda şahit olduğumuz bu yaklaşım tarzı bazen fiziksel nedenlerden kaynaklanan fakat tıbbi bilginin yetersizliğinden dolayı nedeni anlaşılamayan örneğin diş hastalıkları gibi durumlarda da karşımıza çıkmaktadır. Diş hastalıklarının neden kaynaklandığı tespit edilemediği için eski insanlar tarafından dişte yaşadığına inanılan meyve kurduna benzer bir kurtçuk uydurulmuş ve böylece sorunun kaynağının ne olduğuna dair kafalardaki soru işareti ortadan kaldırılmak istenmiştir. Eski toplumlarda görülen çürümüş dişteki oyukların bir kurtçuk tarafından açıldığına dair inanışın yaşamdaki bazı benzerliklerden yola çıkılarak oluşturulduğu görülmektedir. Örneğin, dişteki çürüklerin ortaya çıkardığı görüntü ile tahta kurtlarının tahtada açtığı delikler arasında bir benzerlik kurulmuş ve buradan hareketle dişlerin çürümesine neden olan şeyin de bir “kurtçuk” olması gerektiği sonucuna varılmıştır.¹ Yine Ortaçağ’da, tıpkı taşa girip orada oluşturduğu oyuklarda yaşadığı söylenen efsanevi solucanvari bir

---

¹ Diana Diaconu, “Religious and Spiritual Concepts in Dental Practices in Ancient Orient”, *International Journal of Medical Dentistry*, (2014), PP. 257.

yaratık olan “shamir” gibi diş solucanının da dişlerde delikler açtığına ve bu tür diş boşluklarına, aslında çene kemiğinin içine yerleştiğine inanılmıştır.² Diş ağrısı ve dişlerde yaşanan diğer problemlerin, dişin içindeki kötücül bir kurtçuktan kaynaklandığı düşüncesi, tıp tarihindeki en eski ve en yaygın batıl inançlardan biri olmuş³ ve bu inanç, neredeyse tüm dünyada Aydınlanma Çağı’na kadar devam etmiştir.

Resim 1: Diş-kurdu tarafından ele geçirilen bir dişin ortadan ikiye bölünmüş haldeki tasviri. Baltimore Ulusal Dişçilik Müzesinde sergilenen bu tasvir, 18. yy’da Fransa’da yapılmış olan orijinal heykelin birebir kopyasıdır. Sol yarıda, bir adamın diş kurdu tarafından yenip bitirildiği; sağ yarıda ise diş ağrıyan bir adama atıfta bulunmak amacıyla insanların alevlere atıldığı cehennem ateşi tasvir edilmiştir.⁴

Diş-kurdu inancının kökeni muhtemelen çok daha eski tarihlere gidiyor olmalıdır fakat mevcut yazılı belgeler esas alınacak olursa bu

² Lloyd Graham, “Cryptic References in a Romanian Folk-Charm Clarified by Reference to a Babylonian Antecedent?”, (2020), PP. 1. Online at: https://www.academia.edu/44457785/Cryptic_references_in_a_Romanian_folk_charm_clarified_by_reference_to_a_Babylonian_antecedent,

³ B. R. Townend, “The Story of the Tooth-Worm”, *Bulletin of the History of Medicine*, 15, No. 1 (1944), pp. 37.

⁴ <https://www.ratiostientiae.com/ratio-scientiae-blog/the-tooth-worm-and-the-way-science-works>.

inancın kökenleri Eski Mezopotamya uygarlıklarına dayanmaktadır. Beklenmedik bir biçimde Eski bir Sumer mitine göre dünyada diş ağrısı yaşayan ilk kişi yeryüzü tanrısı Enki'dir. Mite göre kardeşi ona: "Kardeşim, canını ne yakıyor?" diye sorar, Enki de: "Dişlerim canımı acıtıyor" diye cevap verir.⁵ Diş-kurdu ile ilgili Eski Mezopotamya uygarlıklarından kalan çok sayıda kil tablet bulunmuştur. Örneğin, Aşağı Mezopotamya'daki Nippur kentinde bulunan ve M.Ö. II. binyıla tarihlenen çivi yazılı bir tablette, "içinde kurt bulunan dişin", bitkisel bir yağ ile tedavi edilmesi gerektiği yazılıdır. Benzer şekilde, Mari'de bulunmuş, Eski Babil Dönemi'ne ait Hurrice bir büyü metni, Akkadca, *šipat tūltim*, "kurtçuk için büyü" etiketi taşımaktadır. Yine Eski Babil Dönemi'ne ait fakat içeriğinde açık bir büyü ifadesi bulunmayan bir başka *šipat tūltim* metni, hastalıklı dişin tedavisi için kurbağadan elde edilen bir merhemden bahsetmektedir.⁶ Günümüzden yaklaşık olarak 4000 yıl öncesine tarihlenen Nippur'da bulunmuş çivi yazılı diğer bir tablet, diş ağrısına neden olan bir "kurtçuktan" bahsetmekte ve tabletin üzerinde aynı zamanda hastalığın reçetesi de bulunmaktadır.⁷ Bunların yanı sıra Asurbanipal Kütüphanesi'nde de diş-kurduyla ilgili birçok çiviyazılı tablet olduğu bilinmektedir.⁸ Benzer şekilde, diş ağrısı ile ilişkili Eski Mısır'dan kalma M.Ö. II. binyıla ait yazıtlar, dişi içerden kemiren ve böylece ağrıya neden olan bir "kurtçuğa" atıfta bulunmaktadır.⁹

Eski Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarının yanı sıra diş-kurdu inancına Eski Hint uygarlığından kalma, içeriğinde tıbbi kayıtların yer aldığı ve M.Ö. 1200-1000 yılları civarında derlenmiş olan Athara Veda metinlerinde de rastlanmaktadır. Bu metinlerin içeriği, "Eski Mezopotamya'da Diş-Kurdu İnanıcı" başlığı altında verdiğimiz "diş-kurdu efsanesi" mitine oldukça benzer niteliktedir. Eski Mezopotamya'da diş-kurduna karşı yapılan koruma-sağaltma büyülerinde, Ea'nın yardıma çağrılmasına benzer biçimde aşağıda

⁵ J. V. Kinnier Wilson, "Diseases of Babylon: An Examination of Selected Texts", *Journal Of The Royal Society Of Medicine*, 89 (1996), pp. 138.

⁶ Graham, *Cryptic References*, pp. 1.

⁷ Diaconu, *Religious and Spiritual Concepts*, pp. 257.

⁸ Masoud Zare, "Enki or Ea: The God of Medicine in Mesopotamia from the Sea", *Modern Medical Laboratory Journal*, 5, no. 2 (2022), pp. 30.

⁹ Graham, *Cryptic References*, pp. 1.

verdiğimiz Vedik büyü metninde de yardım etmesi için Hinduizm'in baş tanrısı İndra'dan yardım istenmektedir:

"Bu çocuğun kurtçuklarına vur!

Tamahkarlar, benim korkunç büyümden etkilendi

Biri gözlerinin etrafında sürünür;

Biri burun deliklerinin etrafında sürünür;

*Dişlerinin arasına giren hangisiyse onu öğüteceğiz."*¹⁰

Diş ağrısı ve diş çürümesinin bir kurtçuktan kaynaklandığına dair inaniş, Eski Çin, Filipinler ve Amerikan yerlileri olan Çerokilerde de rastlanmaktadır. Örneğin, Çerokilerin diş ağrısına karşı ayrıntılı bir ritüel düzenledikleri görülmektedir.¹¹

Antik dönemdeki kötü niyetli kurtçuk inanişi, Ortaçağ ve erken modern çağ Avrupası'nın hem Slav ve hem de Germen bölgelerinde de varlığını devam ettirmiştir. Kurtçuğun Ortaçağdaki Latince adı olan *nessia* köken olarak Germen terim *nesso*'yu desteklemektedir. Bunun yanında Eski Kilise Slavcası terimi olan *nežit*, bu varlığın Güney Slav dilindeki adı olan *nežit/nežid*'i desteklemektedir. Ayrıca Slav dilindeki *nežit*, Rumen dilindeki *najit* ile hemen hemen aynıdır.¹² Görüldüğü üzere, neredeyse dünyadaki tüm kültürlerde karşımıza çıkan diş-kurdu efsanesi, 18. yy.'a yani dişçiliğin babası olan Pierre Foucard diş ağrısının nedeninin, basit tıbbi bir açıklama olarak "diş çürümesi" olduğunu açıklayınca kadar, diş ağrısının ana nedeni olarak düşünölmeye devam etmiştir.¹³

Bu çalışma, diş hastalıklarının eski toplumların bakış açısıyla nasıl algılandığını ve buna karşı nasıl mücadele edildiğini örneklendirmek ve yanı sıra Eski Mezopotamya toplumlarında, diş hastalıklarının sorumlusu olarak görölen "diş-kurduna" dair inanişin nasıl ortaya

¹⁰ Townend, The Story, pp. 41.

¹¹ Townend, The Story, pp. 42-43.

¹² Lloyd Graham, "Nessie': An Uncannily Apt Name for a Serpentine Water-Monster," (2024), pp. 2.

Online

at:

https://www.academia.edu/114915642/Nessie_An_uncannily_apt_name_for_a_serpentine_water_monster.

¹³ Diaconu, Religious and Spiritual Concepts, pp. 257.

çıktığını ve modern tıbbın imkânlarına sahip olmayan bu toplumların diş çürümesi, diş ağrısı, diş zayıflığı, gibi diş hastalıklarına hangi tedavi yöntemleri ve hangi ilaçlarla müdahale edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu açıklamalar neticesinde, Eski Mezopotamya sakinlerinin bilgi ve zihin dünyalarını aşan durumlar için bir çıkış yolu olarak mitolojiye ve büyüye başvurdukları gerçeği ortaya konmuş olacak ve böylece Eski Mezopotamyalıların zihin dünyalarının yapısı ve işleyişi hakkında okuyucunun bir fikir sahibi olması mümkün olacaktır.

Eski Mezopotamya’da Diş-Kurdu İnanışının Kökeni

Giriş bölümünde de belirttiğimiz üzere, diş hastalıklarından bahseden en eski yazılı belgelere göre, Mezopotamya sakinleri dişte meydana gelen rahatsızlıklardan kötücül bir kurtçuğu sorumlu tutuyordu. Babil’de bulunan fakat tarihlendirilmesinde zorluk yaşanan BM 55547 numaralı Akkad dilinde yazılmış bir metin, Akkadcada *tūltu*¹⁴ olarak geçen diş-kurdunun ve onun seçtiği yaşam tarzının mitolojik kökeninden bahsetmekte¹⁵ ve onu, sağlam bir dişi bile istila edip yok edilebilecek yeteneğe sahip bir varlık olarak tasvir etmektedir.¹⁶ “Diş-Kurdu Efsanesi” adı verilen ve “diş ağrısının kökeni nedir?” sorusuna Eski Mezopotamya sakinlerinin bakış açısından yanıt veren¹⁷ söz konusu metnin etiketinde, “diş ağrısına karşı formül” yazmaktadır. Metnin içeriğinde, kurtçuğun kökenine dair bilginin yanı sıra ona karşı yapılan bir koruma-sağaltma büyüsü de yer almaktadır. Birkaç yazarın parça parça veya birbirinden bazı küçük farklılıklarla yaptıkları çevirilerini birleştirdiğimiz metnin Türkçesi şöyledir:

“Anu, göğü yarattıktan,

Gök, yeri yarattıktan,

Yer, nehirleri yarattıktan,

Nehirler, dereleri yarattıktan,

Dereler bataklığı yarattıktan

---

¹⁴ CAD T 466.

¹⁵ Graham, Cryptic References, pp. 1.

¹⁶ Diaconu, Religious and Spiritual Concepts, pp. 257.

¹⁷ Julio Cesar Pangas, “Dental Pathology in Ancient Mesopotamia”, *Bulletin of the History of Medicine*, 73, no. 2 (1999), pp. 201.

Ve bataklık, kurtçuğu yarattıktan sonra
Kurtçuk gelip ağladı, Şamaş'ın huzurunda
Gözyaşları aktı, Ea'nın huzurunda
“Yemem için (bana) ne vereceksin?
Emmem için (bana) ne vereceksin?
Sana olgun incir vereceğim
Ya da meyvesini kayısı ağacının!
Ben ne yapayım olgun inciri
Ya da meyvesini kayısı ağacının!
Diş ile diş etlerinin arasına koy ve yerleştir beni!
Ki dişin kanını emeyim ve yavaş yavaş kemireyim dişetini!
Ritüeli: Bir iğne sapla ve kurtçuğun ucunu
Şu sözleri söyleyerek sıkıştır:
Mademki böyle konuştun ey kurtçuk!
Ea vursun sana elinin tüm kudretiyle!
(Tedavi yöntemi:) Birayı, bir yumru maltı ve yağı karıştır!
(Yukarıdaki) koruma-sağaltma büyüsünü onun üzerine üç defa oku!
Bunu, adamın dişlerinin üzerine koy!¹⁸

Diş-kurdunun kökeni, kötücül karakteri ve kötü niyetleri hakkında bizi aydınlatan bu mit ayrıca ona karşı Ea'dan yardım istendiğinden ve diş kurduna meydan okunduğundan bahsetmektedir. Giriş bölümünde de belirttiğimiz üzere, eski toplumlar nedenini açıklayamadıkları durumlar için inanç dünyalarıyla aynı evrene ait olan mitleri devreye sokmuş ve böylece mevcut sorunla ilgili kafalardaki soru işaretlerini ortadan kaldırmak istemişlerdir. Benzer biçimde, Eski Mezopotamya mitolojisini üreten ve yazıya geçiren toplumun elitleri de diş hastalıklarının nedeni olarak gördükleri diş-kurdunun nasıl ortaya

¹⁸ Graham, Cryptic References, pp. 2-3; Jean Bottero, Samuel Noah Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*. Çeviren Alp Tümertekin, İstanbul, 2021, s. 551-552; Nasser Pouyan, “Mesopotamia, the Cradle Of Civilization and Medicine”, *World Journal of Pharmaceutical Research*, 5, no. 4 (2016), pp. 211.

çıkışını bu mitle açıklamışlardır. Buna göre diş-kurdu, evrenin yaratılışı sürecinde tanrılar tarafından var edilen bir canlı olmaktadır.¹⁹

Eski Mezopotamya’da Diş-Kurduyla Mücadele Yöntemleri

Eski Mezopotamya’da, hastalıklarla mücadelede, daha çok fiziksel rahatsızlıklarla ilgilenen ve bitkisel ağırlıklı tedavi uygulayan hekim, “asû”²⁰ veya daha çok metafizik hastalıklarla ilgilenen büyücü, “āšipu”²¹/mašmaššu”²² bazen tek başlarına, bazen de birlikte görev yapmaktaydılar. Bu durum, o dönemde bazı hastalıkların nedeninin fiziksel mi yoksa metafizik mi olduğunun kesin olarak tespit edilememiş olmasından kaynaklanmaktaydı. Burada belirtmek gerekir ki eski insanların doğadaki varlıklara bakış açısı bugünkünden farklılık göstermekteydi. Doğada şifa verici olduğu düşünülen bitkilerin, hayvansal maddelerin veya çeşitli objelerin içsel bir güce sahip oldukları yani bir nevi büyüldüklerine inanılmakta ve bu ojeler hem hekim hem de büyücü tarafından tedavi esnasında kullanılabilmekteydi. Bunun yanında neredeyse tüm koruma-sağaltma büyüsü uygulamalarında, büyücü, büyüldüklerini yanı sıra tıbbi yöntemlere de başvuruyordu. Nitekim büyüldükleri konusunda eğitim alan kişiler aynı zamanda temel tıp bilgisi eğitimi de almaktaydı.²³

Elimizdeki belgelerden anlaşıldığı kadarıyla diş hastalıklarıyla mücadelede de bazı vakalarda sadece hekimlere başvurulmuş bazı vakalarda ise hekim ile büyücü birlikte tedavi uygulamıştır. Bu nedenle diş-hastalıkları ile mücadelede uygulanan yöntemleri tıbbi ve büyüldükleri olarak net bir şekilde birbirinden ayırmak pek mümkün değildir. Örneğin, birinci bölümde verdiğimiz “Diş-Kurdu Efsanesi” adlı metinden, hekimin ve büyücünün aynı vakaya birlikte müdahale ettiği anlaşılmaktadır. Metne göre diş ağrısı, tedaviyi ve başlangıçta ilahi olarak kendisi için belirlenmiş kaderi kabul etmeyi reddetmiş kurtçuğun, “ahlaki” kusurunu ortaya koyan bir koruma-sağaltma büyüsünün gücüyle güçlendirilmiş tıbbi bir tedavi yoluyla, bütüncül

¹⁹ Graham, *Cryptic References*, pp. 2-3.

²⁰ CAD A2 344.

²¹ CAD A2 431.

²² CAD M1 381.

²³ Abdülğani Kaçar, *Eski Mezopotamya’da Büyü ve Büyüldükleri*, Ankara, 2023, s. 5.

olarak tedavi edilmek istenmiştir.²⁴ Söz konusu tedavi, diş sinirinin çekilmesinin ve diş için tıbbi bir reçetenin uygulanmasının yanı sıra bir büyü pratiğini de içermektedir. Mitten anlaşıldığı kadarıyla diş çürüğünü tedavi etmeye çalışan şifacı, hastalığın yaratıldığı anda var olduğuna inanılan durumu yeniden canlandırarak diş-kurdunu ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.²⁵ Büyü ritüeli uygulandıktan ve kurtçuk ortadan kaldırıldıktan sonra diş ağrısı bir daha geri gelmesin diye bir yakı hazırlanmış, etkisini arttırmak için uygulamadan önce yukarıdaki büyü sözler yakının üzerine üç defa okunmuş ve ardından yakı ağrıyan çeneye uygulanmıştır.²⁶ Bu metnin tedavi edici etkisi, bir ritüel olarak kullanılmasında ve dünyanın yanı sıra diş ağrısının da mitsel kökenini hatırlatmasında yatmaktadır. Nitekim metinde de vurgulandığı üzere, böylesi kötücül bir diş-kurdunun ortaya çıkmasına katkıda bulunan kişi, Sumerlerde tanrıların kralı ve gökyüzü tanrısı olan An'dır.²⁷

Tıbbi Yöntemler

Diş-kurduna karşı yapılan müdahaleleri her ne kadar tıbbi ve büyü diye net bir şekilde ayıramasak da Eski Mezopotamya'dan kalan bir kısım kayıtlar, diş-hastalıklarıyla büyü yöntemler yani büyü sözler ve büyü ritüelleri olmadan yalnızca hayvansal ve bitkisel ilaçları içeren tıbbi yöntemlerle mücadele edildiğini ortaya koymaktadır.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden hareketle normal şartlarda buradaki beklentimiz, dişle ilgili sorunların, diş kurdunun, örneğin cinler gibi kötücül metafizik bir varlık olduğuna inanılmasından dolayı, sadece kötü-ruh kovma gibi büyü yöntemler kullanılarak etkisiz hale getirilmeye çalışılmış olması gerektiği yönünde olsa da Eski Mezopotamya uygarlıklarından kalan diş hastalıkları ile ilgili bir kısım çivi yazılı metin, dişle ilgili rahatsızlıkların bazen yalnızca tıbbi yöntemlerle sağaltılmaya çalışıldığını göstermektedir. Bu bağlamda, diş hastalıkları ile ilgili çok sayıda tıbbi reçete içeren tablet bulunmakta ve

²⁴ Jack M. Sasson, "Time & Mortality. Creation Narratives in Ancient Israel and Mesopotamia", *Papers on Ancient Literatures: Greece, Rome and The Near East*, Padova, Editrice e Libreria, 2008, pp. 491.

²⁵ Pangas, *Dental Pathology*, pp. 202.

²⁶ Bottero and Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, s. 552.

²⁷ Diaconu, *Religious and Spiritual Concepts*, pp. 257.

bu tabletlerde genel bir ifade olarak, “eğer bir adamın dişleri hastaysa” ibaresi, bulunmaktadır. Bu ifade aynı zamanda, tedavi ile ilgili metinlerin bir bölümüne isim olarak da verilmiştir. Bunun yanında tıbbi içerikli bir kısım çivi yazılı metinde bahsedilen bir diğer konu da “dişlerin zayıflığıdır”. Diş zayıflığıyla ilgili günümüze ulaşan örneğin, BAM 1.1.11. numaralı metinde:

“ma2-uru NIN ma2-la2 bitkileri, zayıf dişlerin üzerine koymak içindir.”

ifadesi bulunmaktadır. Rahatsızlığı gidermek için herhangi büyülu bir yöntemden bahsetmeyen ifadeler içeren bu metinde olduğu gibi çivi yazılı tabletlerde çok sayıda tıbbi reçete bulunmaktadır. Tablet yazarları bu patolojik belirtinin yani diş zayıflığının kökenine ilişkin inançları hakkında herhangi bir şey söylemese de bu sorunun periodontal hastalık veya iskorbüt hastalığından kaynaklanmış olması muhtemeldir.²⁸

Diş çürüklerinin yine tıbbi yöntemlerle tedavi edilmeye çalışıldığına dair Berlin müzesinde, M.Ö. 8. ya da 7. yüzyıla tarihlenen ve BAM I etiketiyle kataloglanan, hastalıklar ve onların hangi ilaçlarla nasıl tedavi edileceğini ayrıntılı bir biçimde açıklayan bir tablet bulunmaktadır. Bir nevi “eczacının elkitabı” işlevi gören bu tablet, üç kolondan oluşmakta ve tabletin 1. kolonunda, çoğu bitkilerden oluşan ilaçlar; 2. kolonunda, ilacın hangi hastalık için kullanılabileceği ve 3. kolonunda ise ilacın nasıl kullanılacağı açıklanmaktadır. Söz konusu tabletin ikinci kolonunda, diş ağrısını tedavi etmek için dişin yüzeyine uygulanacak altı ilaçtan oluşan bir kürden ve ardından dişe uygulamak için gün doğumundan önce toplanması gereken deve dikeninden bahsedilmektedir. Fakat bu kayda ek olarak yazılan kısımda, belirtilen şekilde toplanan deve dikeninin, diş ağrısına neden olduğu düşünülen “diş-kurduna” karşı bir ilaç olarak belirlendiği göze çarpmaktadır. Normal şartlarda, yukarıdaki belirttiğimiz üzere, diş-kurduna bir büyüyle müdahale edilmesi beklenirdi çünkü hastalığın nedeni olan diş-kurdu, genellikle hekimlikten ziyade koruma-sağaltma büyüünün konusuydu.²⁹ BAM I numaralı tabletin ilgili bölümünde:

²⁸ Pangas, Dental Pathology, pp. 203.

²⁹ Markham J. Geller, “An Apothecary’s Handbook”, *Le Journal des Médecines Cunéiformes*, 35 (2020), pp. 1-2.

*“İlaç, sen onu kopardığında güneşin görmediği devedikeni [kökü] (aşağı),
Aynı şekilde (diş)-kurduna karşı ...”*

ifadeleri yer almaktadır.³⁰ Dikkat edileceği gibi bu metin, diş-kurdunun neden olduğu sıkıntıyı hekimlik yöntemleriyle gidermeyi amaçlamaktadır. Metinde dikkat çeken bir diğer nokta, ilaç olarak kullanılacak devedikeninin güneş görmemiş olması gerektiğinin vurgulanmış olmasıdır. Güneş ışığının ilaca çarpmaması yönündeki talimat, Eski Mısır'da ve Pliny'de de bulunmaktadır ve daha sonraki zamanlarda da yaygın bir uyarı olarak devam etmiştir. Bu durum, Eskiçağ toplumlarının güneşin kısırlaştırıcı bir etkiye sahip olduğu yönünde bir düşünce taşıdıklarının işareti olmalıdır.³¹

Yazılı belgelerde, sadece “diş ağrısını” gidermek için hazırlanmış reçeteler de bulunmaktadır. Bu ağrı bazen AMT 90.3.14. numaralı metinde olduğu gibi, “onun tüm dişleri ağrıyor *“ikkala”* cümlesinde de karşılaştığımız Akkadcada genel olarak “ağrı” için kullanılan *“akālu”*³² sözcüğü ile ifade edilmiştir. Başka bazı durumlarda, Akkadcada dişteki dayanılmaz ağrıyı belirtmek için *saḫalu*³³ sözcüğü kullanılmıştır. Bu ifade, BAM 26.1ff. numaralı, devamında paradoksal olarak, bileşenleri arasında karbonhidrat açısından zengin bir meyve olan “hurmayı” içeren ve üzerinde “eğer bir adamın dişlerinde dayanılmaz bir ağrı varsa, onu iyileştirmek için...” ifadeleri yazılı bir reçete bulunan tablette karşımıza çıkmaktadır.³⁴

Nippur'da bulunan yaklaşık olarak M.Ö. 18. yüzyıla tarihlenen ve çeşitli hastalıklar ve onların tedavi yöntemleri hakkında bilgi veren tıpla ilgili bir diğer tablette diş-kurdunun tedavisi için yine hekimin alanına giren bir reçete verilmektedir:

*“Eğer bir adamın dişinde kurt varsa
Denizci dışkısını preslenmiş yağda ez
Eğer ağrıyan diş sağ taraftaysa*

³⁰ Geller, An Apothecary's Handbook, pp. 20.

³¹ Townend, The Story, pp. 46.

³² CAD A1 245.

³³ CAD S 28.

³⁴ Pangas, Dental Pathology, pp. 203.

(Yağı) sol taraftaki dişin üzerine dök ve o iyileşecektir.

Eğer ağrıyan diş sol taraftaysa

(Yağı) sağ taraftaki dişin üzerine dök ve o iyileşecektir”³⁵

Aynı metnin bir başka bölümünde:

“Eğer bir adamın dişinde kurt varsa

[...] kabuğunu kurut, onu uygula ve o iyileşecek”

denmektedir. Bu metinde de yine diş-kurduna karşı hazırlanan reçete büyüyle ilgili her hangi bir şey içermemektedir.³⁶ Benzer şekilde, Yeni Asur Kralı Asarhaddon’un başhekimi olan Urad-Nanaya’nın yazışmalarından anlaşıldığına göre, Asarhaddon kendisine sorunlu dişleri hakkında bir mektup yazmış, Urad-Nanaya da özel bir şey tavsiye etmeden, yaşadığı rahatsızlık için krala birçok tıbbi tedavi yönteminden bahsetmiştir. Bu metinde önerilen yöntemlerden biri diş etlerinin tedavisi için şap gibi doğal maddeler içermektedir.³⁷

Tıbbi-Büyüsel Yöntemler

Yukarıda verdiğimiz örneklerde, diş hastalıklarına yönelik Eski Mezopotamya’da yapılan tıbbi müdahalelere değindik. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi bazı vakalarda diş hastalıkları, *asû*, “hekim” tarafından değil, *mašmašû/āšipu*, “büyücü” tarafından tedavi edilmiştir. Eski Mezopotamya sakinleri, deltada yaşayanların muzdarip oldukları hastalıkların çoğunun nedeninin, kötü ruhlar ya da büyücülerin ve efsuncuların kötülüğü olduğuna inanmışlardır. Bu nedenle fiziksel rahatsızlıklara yönelik bilinen tedavilerin yanı sıra rahatsızlığı gidermek için tedavi esnasında bir veya daha fazla büyü söz de okumuşlardır.³⁸ Eski Mezopotamya’da diş-kurdu bir çeşit kötü-ruh ya da kötü-cin olarak görülmüş ve diş ağrısına karşı düzenlenen ritüeller, kötü-ruh kovma ritüelleriyle aynı formda gerçekleştirilmiştir. Böylece Marduk, Şamaş ve Ea gibi koruyucu tanrıların yardımıyla kovulan kötü-ruh/cinin bir daha mağdur kişiyi rahatsız etmeyeceğine

³⁵ Markham J. Geller, *Ancient Babylonian Medicine Theory and Practise*, West Susse, 2010, pp. 67.

³⁶ Geller, *Ancient Babylonian Medicine*, pp. 67, 68.

³⁷ Geller, *Ancient Babylonian Medicine*, pp. 85.

³⁸ Zare, Enki or Ea, pp. 30.

ve rahatsızlığın tekrarlanmayacak biçimde iyileşeceğine inanılmıştır.³⁹ BAM55547 numaralı yukarıda verdiğimiz metin, hastanın bedensel ya da ruhsal veya hem bedensel hem ruhsal sağlığını tehdit eden kötü-ruh kovma ritüellerinin tipik bir örneğidir. Zira Mezopotamya düşüncesinde dış-kurdu, şeytani-kötücül bir varlık olarak kabul edilmektedir. Hastalığı iyileştirmenin büyü bir yöntemi olarak metinde karşımıza çıkan meydan okuma ilkesi, Eski Mezopotamya’da uzun ve yaygın bir sürekliliğe ve popülerliğe sahip bir uygulamadır.⁴⁰ Özellikle hastanın bedeninin bir kısmının ya da tamamının kötü bir ruh tarafından ele geçirildiği düşünülen durumlarda, büyücü tehditkâr sözler kullanarak onu hastanın bedenini terk etmeye zorlamıştır. Nitekim dış-kurdu mitinde geçen, “*Ea elinin kudretiyle sana vursun*”, sözlerinde de görüleceği üzere burada da benzer bir üslup kullanılmıştır. Mite göre kurtçuk talebinden dolayı lanetlenmiş olsa da tanrılar kurtçuğun insanların ağızlarındaki yaşam alanını işgal etmesini ilk etapta engellememiş fakat büyü ve tıp bilgileriyle insanlık adına soruna müdahale ederek onun giderilmesini sağlamışlardır. Böylece Mezopotamya’daki bir kısım mitolojik anlatımlar, hastalıkların ve hastalıklara neden olan etkenlerin, dünyanın bir parçası haline geldikten sonra yalnızca ilahi müdahaleyle uzak tutulabileceklerini, kendi egemenlik alanlarına sürülebileceklerini ve fakat insan yerleşimlerinden asla tamamen yok edilemeyeceklerini ima etmektedir.⁴¹

Dış-kurdu ve onu hastanın dışından uzaklaştırma ile ilgili Eski Mezopotamya uygarlıklarından “kurtçuğa karşı büyü” etiketi taşıyan ve farklı yer ve zamanlardan günümüze ulaşan çok sayıda metin bulunmaktadır. Bunlara, Mari’de bulunmuş Hurrice ve YBC 4593 katalog numaralı tabletler örnek olarak verilebilir. Yine BAM 542.3.8.-12 numaralı, az önce zikrettiğimiz iki tablete benzer bir içeriğe sahip, kötü-ruh kovma ritüelleri kapsamındaki bir büyü metni de dış ağrısına karşı nasıl bir yöntem uygulandığını aktarmaktadır. Buna göre, büyücü, çene kemiğinin kilden bir modelini yapmalı ve çürük dişleri temsilen

³⁹ Bottero and Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, s. 551.

⁴⁰ Townend, *The Story*, pp. 38.

⁴¹ Ulrike Steinert, “Disease concepts and classifications in ancient Mesopotamian medicine”, in *Systems of Classification in Premodern Medical Cultures: Sickness, Health and Local Epistemologies*, London and New York, 2021, pp. 146.

onların yerine siyah tahıl taneleri yerleştirmelidir. Bu işlemlerin ardından büyücüye bazı sihirli sözleri okuması ve böylece ritüeli tamamlaması talimatı verilir.⁴²

Diş ağrısının aynı zamanda baş ağrısına neden olmasından dolayı kurtçuğun çene kemiğini oyduğu ve böylece tüm başı etkilediği düşünülmüştür. Örneğin, Yeni Asur kralı Asurbanipal kütüphanesinde bulunan bir büyü metninde, konuyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“Uzun zaman geçse de seni (elbette) yakalayacağız!

Kapı ettir, kapı mandalı kemiktir; (ete) girdi, kemiği kaldırdı,

Eti ısırdı, kemiğe saplandı, dişlere çürük getirdi,

Kapı mandalının içine ateş (?) getirdi!

İyileşme büyüğü için bir ilaç getirsin diye

(Derinlerin) en büyük oğlu Marduk'a kimi göndereyim?

Bu büyü (benim) değil, Ea ve Marduk'un,

Dannu ve Nin-Ka'nın büyüdür

Ey Gula iyileşmeyi hızlandır! ... büyüünü oku.”⁴³

Burada diş çürüğünü gidermeleri için Eski Mezopotamya inancında büyüünün tanrıları olarak kabul edilen tanrılardan yardım istenmektedir. Bu durum yine diş kurdunun, mitsel bir kökene ve metafizik güçlere sahip kötücül bir varlık olduğu inancıyla ilişkilidir. Bunun yanında, yukarıdaki mitte bahsedilen kurtçuğun çeneye girdiği yönündeki ifadeler, muhtemelen Eski Mezopotamya sakinlerinin, dişin iç pulpasından çene kemiğine uzanan iplik benzeri diş sinirini solucan olarak yanlış tanımlamalarından kaynaklanmıştır.⁴⁴

“Tıbbi Yöntemler” başlığı altında, bir hastalık olarak kabul edilen “diş zayıflığının” bazı vakalarda büyülü yöntemler olmadan sadece bitkisel ilaçlarla tedavi edilmeye çalışıldığından bahsetmiştik. Fakat bunun yanında, diş zayıflığı sorununun bazen de büyülü yöntemlerle çözülmeye çalışıldığına dair bazı kayıtlar bulunmaktadır. Örneğin, bir

⁴² Pangas, Dental Pathology, pp. 203.

⁴³ Townend, The Story, pp. 38

⁴⁴ Graham, Cryptic References, pp. 7.

kötü-ruh kovma ritüeli içeren ve “onun dişleri zayıftır” sözleriyle başlayan BAM 28.3 ff numaralı metinde:

“Onun dişleri zayıftır ...

Ritüeli: Keten tohumu küspesi,

Onun parmaklarını ovuşturmalısın,

Tanrı Marduk tapınağının kuyusundan (alınmış) suyla,

O, dişlerini arındıracak.

Koruma-sağaltma büyüğü.”⁴⁵

ifadeleri geçmektedir. Bu metin bir koruma-sağaltma büyüğü ritüelini tasvir etmekte yani “diş zayıflığı” bu defa büyüül bir yöntemle tedavi edilmeye çalışılmaktadır.

Eski Mezopotamya’da diş hastalıklarını tedavi etmek amacıyla düzenlenen kötü-ruh kovma ritüellerinde büyüül olduğuna inanılan birçok bitki kullanılmıştır. Bunların başlıcası, diş ağrısını keseceğine inanılan “ban otudur”. Örneğin, Asurca bir metinde çürümüş dişin oyuğuna bu otun konulması tavsiye edilmektedir. Eski Mezopotamya sakinlerinin, ban otunu neden büyüül olarak kabul ettikleri sorusunun cevabı ise yine Asurca bir mitoloji metninde bulunmaktadır:

“Güneş Tanrısı onu dağlardan aşağı getirdi

Ve onu yeryüzüne ekti

Onun kökleri yeryüzünü doldurdu

Ve boynuzları gökyüzüne uzandı

Bulutların içindeki Ay Tanrısının kalbini ele geçirdi

Ahırdaki öküzün kalbini ele geçirdi,

Ağıldaki keçinin kalbini ele geçirdi

Ve böylece - "N. oğlu N.'nin kalbini ele geçirdi.”⁴⁶

Bu metin, banotunun güneş tanrısı Şamaş tarafından dağlardan getirildiğini belirterek ona tanrısal bir özellik atfetmektedir. Bu

⁴⁵ Pangas, Dental Pathology, pp. 204.

⁴⁶ Townend, The Story, pp. 46.

özelliğinden dolayı banotu, muazzam bir güce ve etkiye sahip bir bitki olarak kabul edilmiştir. Bu da neden onun şifa verici bir ot olarak kabul edildiğine açıklık getirmektedir. Aslında, Eski Mezopotamya’da, büyü güçlere sahip olduğuna inanılan örneğin, ilgin ağacı ya da süt taşı gibi doğadaki başka birçok objenin de kökenine dair buna benzer mitolojik hikayelere rastlamak mümkündür. Bu durum, büyü olduğuna inanılan söz konusu nesnenin bu gücünün nereden geldiğinin, o dönemin şartlarında mantıklı bir açıklamasının yapılamamış olmasından kaynaklanmıştır.

Arkeolojik kayıtlar, Babillilerin diş-kurduna karşı rahatlamak amacıyla büyü sözler okurken başlarına bir bandaj taktıklarını göstermektedir. Bu bandajın ne amaçla takıldığı kesin olarak bilinmese de ruhları uzaklaştırmak, tedavi amaçlı yapılan bir lapayı yerinde sabit tutmak veya yanağı sıcak tutmak için kullanılmış olması muhtemeldir.⁴⁷ Örneğin, Kiş kenti ile ilgili elimizdeki mektup külliyatından bilinen iki muhabirden, Etel-pî-Marduk’un Gimillia’ya gönderdiği, BM 103081 numaralı mektupta:

“(Bu konuyu) sürekli duyduğum için, bu görevle ilgili olarak sana (hemen) yazdım. İhmalkar olmayın. Dişim çok ağrıyor. Bir bandaj gönderin.”

denmekte ve söz konusu bandajdan bahsedilmektedir.⁴⁸

Paršīgu olarak adlandırılan bu bandaj, CAD’da:

- Genellikle tanrıçalar ve nadiren tanrılar için bir kıyafet
- Ritüelde kullanılan figürinlerin kıyafeti ve
- Normal bir bandaj, olarak tanımlanmaktadır.⁴⁹

Çiviyazılı metinlere göre *paršīgu* hastanın diş ağrısını hafifletmek için kafasına bağlanabilmiştir. Fakat bandaja, hastanın başına bağlanmadan önce belirli bazı bitkiler veya maddeler uygulanıp uygulanmadığı net değildir.⁵⁰ Bunun yanında Thompson, ağrıyan bir dişe uygulanan tedaviden bahseden K 7656+ numaralı tabletten şu

⁴⁷ Nicholas Reid, “My Tooth Aches so much” *Cuneiform Digital Library Bulletin*, 3 (2014), pp. 2.

⁴⁸ Reid, My Tooth, pp. 1.

⁴⁹ CAD P, 203-205.

⁵⁰ Reid, My Tooth, pp. 3-4.

alıntıyı yapmaktadır: "... yün sarılır, üzerine yağ serpilir ve hastanın yüzünün dış ağrısından etkilenen tarafındaki kulağının içine konur."⁵¹ Buradan, söz konusu bandajın üzerine hastanın kulağına konmadan önce bazı yağlar serpiildiği anlaşılmaktadır.

Diş ağrısına karşı kullanılan bir diğer büyümlü yöntemde ise kurbağanın kullanıldığını görmekteyiz. YOS 11 numaralı metinde:

"Koruma-sağaltma büyümlü: (Diş)-kurduna karşı büyümlü!
Bir kurbağa yakala ve onun iç tarafını aç,
Onun takaltu'sunu ve yağlı dokusunu çıkar,
Onları ateşte pişir,
Onları, aç karnına, onun rahatsız dişinin üzerine koy ve
Bu ilacı tekrar tekrar onun dişinin üzerine koy ve o yaşar."

denmektedir.⁵²

Aynı metnin devamında dişe zarar veren kurtçuğa büyümlü şöyle seslenmektedir:

"Kurtçük! Çakmaktaşı orağını yememelisin;
Dağlara çıkmalısın!
Şimşir ağacının tarağını kararttın.
Seni şöyle söyleyerek dinlenmeye yatırsınlar:
"Bir ölü topraktan diriltiip çıkarıldığı için sevinç çıgıllıkları [...] atmadıkça
(Sen) dirilmeyeceksin"⁵³

Burada çene kemiği, çakmaktaşı orağına ve şimşir ağacının tarağına benzetilmektedir. Bilindiği üzere çakmaktaşı orak, bir hayvan kemiğinin üzerine diş şeklindeki çakmaktaşılarının art arda çakılmasıyla elde edilmekteydi. Orak bu haliyle çene kemiği ve onun üzerinde sıralı halde

⁵¹ R. Campbell Thompson, "Assyrian Medical Texts", *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, 19 (1926), pp. 75.

⁵² Andras Backsay, "Seize a frog! The Use of the Frog in Medical and Magical Texts", *Le Journals des Medecines*, 32 (2018), pp. 9.

⁵³ Henry Stadhouders, "The Unfortunate Frog: On Animal and Human Bondage in K 2581 and Related Fragments with Excursions on BM 64526 and YOS XI, 3", *Revue D'assyriologie Et D'archéologie Orientale*, 1, no. 112 (2018), pp. 163.

bulunan dişleri anımsatan bir görüntüye sahiptir. Bir rahatsızlığı, söz konusu rahatsızlığın insan bedeninde bulunduğu yere benzeyen başka bir nesneye benzerliğine veya onun mitolojik kökenlerine vurgu yaparak sağlatmaya çalışmak, Eski Mezopotamya'da yapılan koruma-sağaltma büyü ritüellerinde sıklıkla karşılaştığımız bir diğer durumdur. Buradaki amaç doğrudan müdahale edilemeyen rahatsızlıklara, yapay olarak oluşturulan benzeri durumlar üzerinden müdahale etmektir. Çünkü Eski Mezopotamya'da, birbirine benzeyen nesnelere veya durumlar arasında etkileşim olduğuna dair bir inanış söz konusudur.

Sonuç

Atalarımız insanlık tarihi boyunca birçok sorunla karşılaşmış ve hayatta kalabilmek amacıyla bu sorunları çözmek için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Söz konusu sorunların başında, açlık, susuzluk, güvenlik ve de hastalıklar gelmiştir. Esasında bu sorunlarla günümüzde de halen karşı karşıya olduğumuz ve yaşam devam ettikçe de bunları çözmek için mücadele etmemiz gerektiği, tartışılmaz bir gerçektir. Tarih boyunca belki de insanın yenmek için en fazla mesai harcadığı olgu hastalıklar olmuştur. Özellikle modern tıbbın henüz gelişmediği ve örneğin mikroskop, röntgen cihazı gibi cihazların henüz icat edilmediği 19. yy.'dan önceki dönemlerde, nedeni tespit edilemeyen rahatsızlıklar, kötücül metafizik güçlere bağlanmış ve bundan dolayı birçok hastalık büyü yöntemleriyle harmanlanmış bitkisel kürlerle tedavi edilmeye çalışılmıştır. Bu durum, psikolojik rahatsızlıklar söz konusu olduğunda daha da zor bir hal almıştır. Eski insanlar, nedenini bilmedikleri fiziksel hastalıkların ve varlıklarından bile haberdar olmadıkları psikolojik rahatsızlıkların, cin, hayalet ya da kara-büyü gibi metafizik güçlerin insana musallat olmaları neticesinde ortaya çıktığına inanmışlardır. Bu tür rahatsızlıklara çalışmamızın konusunu oluşturan diş hastalıkları da girmektedir. Ta ki dişçiliğin babası olan Pierre Foucard, 18. yy.'da diş ağrısına ve diş çürüklerine tıbbi bir açıklama yapmaya kadar neredeyse tüm dünyada diş problemlerinin, dişin içine giren ve onu kemirerek yiyen, metafizik bir kökeni ve gücü olan şeytani diş-kurdundan kaynaklandığına inanılmıştır.

Eski Mezopotamya Uygarlıklarından günümüze ulaşan tıp ve büyü metinlerinden, diş-kurdu inancının ilk defa bu bölgede ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Eski Mezopotamya sakinleri, metafizik bir güçten

kaynaklandığını düşündükleri hastalıklardan muzdarip kişileri, “āšipu” ya da “mašmaššu” adını verdikleri büyücüye götürmüş ve büyülü yöntemlerle sağaltmaya uğraşmışlardır. Esasında, mitolojik, kötücül bir diş-kurdundan kaynaklandığına inandıkları dişle ilgili rahatsızlıklarda da bu tavrı sergilemeleri beklenirken Mezopotamyalılar diş hastalıklarını bazen büyülü yöntemlerle bazen de her iki yöntemi birlikte kullanarak tedavi etmeye çalışmışlardır. Burada, bazı vakalarda “sadece tıbbi yöntemlere” başvurulmuş olması ilginçtir çünkü normalde de büyücüye götürülen birçok vakada zaten tıbbi-büyüsel diyebileceğimiz karma bir tedavi uygulanmıştır. Bu tutumun nedeni, muhtemelen büyülü yöntemlerin diş ağrısını gidermede işe yaramamış olmasıdır.

Mezopotamya mitolojisine göre, diş-kurdu baş tanrı An tarafından yaratılmış diğer taraftan diş-kurduna karşı okunan büyülü sözlerde yine başka bir tanrıdan, bilgelik, kurnazlık ve büyü tanrısı Ea’dan yardım istenmiştir. Bu durum, tanrılar arasında bir güç çatışmasından ziyade, baş tanrının neden olduğu bir sorunun, onun altındaki tanrılardan biri tarafından insanların lehine çözülmesine yardımda bulunmak olarak okunmalıdır. Buna benzer bir durum Tufan Efsanesinde de görülmektedir. Söz konusu mitte tanrılar meclisi insanlığın soyunu yeryüzünden silmeye karar veriri fakat tanrı Enki kamıştan bir kulübede tekrar ederek kararın Atrahasis’e ulaşmasını sağlamış ve böylece insanlığı yok olmaktan kurtarmıştır. Diş-kurdu miti, Eski Mezopotamya toplumlarının inanç sistemindeki “insanlar, tanrılardan gelen bir sorunu yine tanrıların izni ve müdahalesiyle alt edebilir” ilkesine atıfta bulunmaktadır ki bu da insanların tanrılar karşısındaki mutlak acziyetine yapılan bir vurgu gibidir.

Kaynakça

Basın Kaynakları

Bácskay, Andras, “Seize A Frog!’ The Use Of The Frog in Medical And Magical Texts.” *Le Journals Des Medecines*, 32 (2018), pp. 1-16.

Diaconu, Diana; Vitalariu, Anaca, “Religious And Spiritual Concepts in Dental Practices in Ancient Orient.” *International Journal Of Medical Dentistry*, (2014), pp. 255-259.

Geller, Markham J, "An Apothecary's Handbook," *Le Journal Des Médecines Cunéiformes*, 35 (2020), pp. 1-33.

Pangas, Julio Cesar, "Dental Pathology in Ancient Mesopotamia." *Bulletin of the History of Medicine*, 73/2 (1999), pp. 197-207.

Pouyan, Nasser, "Mesopotamia, the Cradle of Civilization and Medicine." *World Journal Of Pharmaceutical Research*, 5/4 (2016), pp. 192-225.

Reid, Nicholas and Wagensonner, Klaus, "My Tooth Aches So Much." *Cuneiform Digital Library Bulletin*, 3 (2014), pp. 1-5.

Stadhouders, Henry, "The Unfortunate Frog: On Animal And Human Bondage in K 2581 and Related Fragments with Excursuses on BM 64526 and YOS XI, 3." *Revue D'assyriologie et d'archéologie Orientale*, 1/112 (2018), pp. 159-176.

Thompson, R. Campbell, "Assyrian Medical Texts." *Proceedings of The Royal Society of Medicine*, 19 (1926), pp. 29-78.

Townend, B. R, "The Story Of The Tooth-Worm." *Bulletin of the History of Medicine*, 15/1 (1944), pp. 37-58.

Wilson, J. V. Kinnier, "Diseases of Babylon: An Examination of Selected Texts." *Journal of the Royal Society of Medicine*, 89 (1996), pp. 135-140.

Zare, Masoud; Heidari, Tabandeh, "Enki Or Ea: The God Of Medicine in Mesopotamia from the Sea." *Modern Medical Laboratory Journal*, 5/2 (2022), pp. 19-37.

Kitap ve Makaleler

Bottero, Jean; Kamer, S. Noah, *Mezopotamya Mitolojisi*, İstanbul 2021.

Geller, Markham J., *Ancient Babylonian Medicine Theory And Practise*, West Sussex 2010.

Kaçar, Abdulgani, *Eski Mezopotamya'da Büyü Ve Büyücülük*, Ankara 2023.

Sasson, Jack M., "Time & Mortality, Creation Narratives in Ancient Israel and Mesopotamia." *Papers on Ancient Literatures: Greece, Rome and The Near East*, Edited by Ettore Cingano, Lucio Milano, pp. 489-510. Padova 2008.

Steinert, Ulrike, "Disease Concepts And Classifications In Ancient Mesopotamian Medicine, Systems Of Classification in Premodern Medical Cultures Sicknes." *Health And Local Epistemologies*, Edited by Ulrike Steinert, 140-194. New York 2021.

Sözlükler

CAD: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago. Chicago – Glückstadt 1956 vd.

İnternet Kaynakları

Graham, Lloyd D. "Cryptic References In A Romanian Folk-Charms Clarified By Reference to a Babylonian Antecedent?" (2020). Online at Academia.

https://www.Academia.Edu/44457785/Cryptic_References_in_A_Romanian_Folk_Charm_Clarified_By_Reference_to_a_Babylonian_Antecedent.

Graham, Lloyd D. “‘Nessie’: An Uncannily Apt Name For A Serpentine Water-Monster,” (2024). Online at:

https://www.Academia.Edu/114915642/Nessie_An_Uncannily_Apt_Name_For_A_Serpentine_Water_Monster.

Resim 1: (<https://www.ratioscientiae.com/ratio-scientiae-blog/the-tooth-worm-and-the-way-science-works>).

Extented Abstaract

The aim of this study is to clarify the origin of toothworm in Ancient Mesopotamia and to examine the methods used by the inhabitants of Ancient Mesopotamia to deal with problem of dental diseases that exceeded their level of knowledge. Thus, it is aimed to see the world of understanding and perspectives of the Ancient Mesopotamians more closely.

Since the beginning of human life on earth, disease and other health problems have become one of the most important issues for human societies. Ancient people, interpreted the origin of disease in different ways according to the level of scientific knowledge of the era in which they lived, and tried to treat diseases from this perspective. Of course, for obvious problems such as injuries to the body caused by a sharp object or bone fractures, no other cause was sought and such conditions were tried to be treated with medical methods. However, when it came to physical and mental disorders such as fever, weakness, tinnitus, epilepsy, schizophrenia, paranoia and neurosis, since the cause could not be understood, it was believed that these problems were caused by a metaphysical intervention. Dental disease is one of the best examples of such conditions. Until the cause of dental disease was medically explained in the 18th century, an entity called the toothworm was accepted as the cause of dental disease in almost in all parts of the world.

In the world of thought of ancient people, we see that the following method was used in order to understand the origin of the problems encountered in life and whose cause could not be understood by them: To establish a similarity between the damage caused by the problem in question and the factors that cause similar damage to their own environment in life. One of the best examples of this is in the case of dental diseases. The appearance of tooth decay was analysed and it was likened to the cavities made in wood by a woodworm. Thus, the ancient people were convinced that the cavities in the tooth, which they had no idea how they were formed, were opened by a worm living in the tooth. The worm-like appearance of the pulp inside the tooth was also effective in reaching this conclusion. After the cause of the decay, the worm, was identified it was time to find an answer to

the question of “How this worm settled in the tooth”, and as a result, many myths similar to the myth called “The Legend of the Worm” were created.

The origin of the toothworm belief dates back to ancient Mesopotamian civilisations. From the ancient Mesopotamian civilisations to the present day, many cuneiform tablets have survived which refer to the toothworm and methods of destroying it. The ancient inhabitants of Mesopotamia attributed their health problems, the causes of which they did not know, to the evil metaphysical entities and powers such as demons, ghosts, evil eye and black magic, which were the elements of their own belief system. Magic was a way that ancient societies often resorted to, especially to solve problems that they could not cope with. Thus, the problems they believed to be caused by metaphysical forces were tried to be solved in a metaphysical way. In ancient Mesopotamia, incantation, which was used for protection and healing, was a part of daily life. In the case of ailments caused by malevolent forces such as demons or ghosts, the sick person would be taken to a sorcerer called *mašmaššu* or *āšipu*, who would organise an appropriate magic ritual according to the symptoms of the ailment. This process worked in the same way for dental diseases. Since the causes of tooth decay and the resulting darkening of the tooth colour, toothache and gum problems could not be explained, it was concluded, based on similar situations in nature, that a worm had entered the tooth. It was thought that this worm had hollowed out the tooth and rotted it, just as the apple worm hollows out the inside of the apple. The question of how the worm got into the tooth is explained by a myth. According to this, the "worm" called "tūltu", which was created by the swamp during the creation of the universe, did not like the food given to it by the gods and wanted to live between the teeth and gums of humans. This way it could suck the blood from the tooth and gnaw the gum. Thus, the worm, created by the god An, did not accept the fate he had determined for himself and thus became rebellious against God. However, on the other hand, this rebelliousness was done with a state of mind that recognises its helplessness rather than a harsh opposition. Because after the worm was created, it came to the presence of Ea and Shamash in tears and asked, “What will you give me to eat?”. When the gods granted this

request, the worm became a serious problem for humans. In the cuneiform texts that have survived from ancient Mesopotamia, there are many records about dental diseases and their treatment. While some of these records are about the treatment of dental diseases with medical methods, some of them include magical methods.

The most descriptive text we have on the toothworm, called the “Legend of the Worm” is found on a Babylonian cuneiform tablet numbered BM55547. This text constitutes the main source of our study. This text describes the mythological origin of the toothworm, why it lives in people's teeth and how to fight against it. In addition, there are many cuneiform texts on the toothworm and the diseases caused by it. We have tried to include these texts in our study as much as possible.

According to the Legend of the Worm, the toothworm emerged from the beginning of the creation of the earth by the god An and as a result of a successive process of creation:

“After Anu created the sky,
After the heavens created the earth,
After the earth created the rivers,
Having created rivers, streams,
After the streams create the swamp
And the swamp, after creating the worm ...”

As can be seen from the text, the toothworm was created by the marshes. In fact, this myth already gives us a clue as to where the toothworm's malevolent nature comes from. As it is known, marshes are not very pleasant areas for human communities due to the bad odour they emit, the mosquitoes they produce, etc. Therefore, it would be inevitable that a creature whose origin is a marsh would also have malevolent nature. A similar situation is also the case for “Lamaštu” who was believed to kidnap and eat the babies of pregnant or newly born women in Mesopotamian mythology and was considered the bastard daughter of Anu. According to the myth, this evil demon, although not created by the marsch, was a creature living

in the marshes. In fact, all these mythological stories point to the health problems experienced by the people living in the country of Sumer in Southern Mesopotamia, which was covered in marshes, due to the marshes. Thus, the damage caused to the Sumerians by the swamps around them in real life also appears in mythological stories. Such examples, in fact, remind us once again that mythological stories are produced by being influenced by real life.

In ancient Mesopotamia, because of its evil metaphysical aspect, the toothworm was generally fought with evil spirit expulsion ritual. Patients with such problems were taken to the sorcerer "āšīpu/mašmaššu", and after reading the myth explaining how the worm was created, the sorcerer asked the god Ea for help against the worm and he treated the aching tooth with medicines. In this way, the worm was forced to give up the tooth it had captured. On the other hand, sometimes dental diseases have been combated only by medical methods. According to some medical texts from ancient Mesopotamia, in some cases only medical methods were used to combat toothworm. In such texts, herbal or animal substances are used for problems such as tooth decay, toothache and tooth weakness. Of course, it should be noted here that medicine and magic were entangled in ancient societies. Therefore, it is not possible to clearly distinguish between medical and magical methods of treatment against diseases. The reason why some treatment methods are called medical is that they do not involve the recitation of incantations to cure the ailment. As a matter of fact, according to the thought world of ancient societies, the reason why a plant or animal substance was healing was that it carried a magical power in itself.

According to Mesopotamian mythology, the toothworm was created by the chief god An and, at his request, was allocated a habitat between the teeth and gums of humans. On the other hand, Ea, the god of wisdom, crafty and magic, was asked for help in the incantations against the tooth-worm. This situation should be read as helping to solve a problem caused by the chief god in favour of the people by one of the gods under him, rather than a power conflict between the gods. In addition, this myth refers to the principle in the belief system of ancient Mesopotamian societies that 'humans can

overcome a problem from the gods with the permission and intervention of the gods'. This seems to emphasise the absolute helplessness of humans before the gods.